

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.32>

О. М. Заець

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0236-8960>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну

Університету митної справи та фінансів

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ОНТОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДЕМОТИВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ НАВЧАННІ

Постановка проблеми. За даними програми оцінювання освітніх досягнень учнів PISA серед 83 країн світу у 2022 р. Україна посіла приблизно середнє місце [15, с. 341–349]. У порівнянні з результатами того ж оцінювання у 2018 р. показники успішності мають тенденцію до зниження [15, с. 54]. Причому «в Україні, як і в усіх референтних країнах, найбільш проблемною галуззю цього циклу PISA є читання. Саме з читання Україна має найбільшу різницю в балах порівняно з країнами ОЕСР» [15, с. 50]. Особливо проблемними були «читання з розумінням, критичне й системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, уміння оцінювати ризики та приймати рішення, уміння розв'язувати проблеми. ... Наші 15-річні юнаки й дівчата виявляють повну розгубленість перед завданнями, де потрібно не знати щось, а приймати рішення, формулювати висновки, оцінювати переваги й недоліки, спираючись на отримані в межах експериментів дані» [15, с. 310, 209].

Засновник проекту «Спільномова» Ковальов А. відзначає: «Попередній аналіз аудіо-записів обговорення почутого з модератором на вибірці 43 дитини з 3 шкіл Києва показує, що в перших класах київських шкіл не розуміють в середньому 38% від всього почутого на уроках... В середньому діти в 1 класі не розуміють 40% від почутого від модератора, 65% (2/3) від всіх дітей не розуміють більше 50% почутого, 29% (майже 1/3) не розуміють більше 75% почутого» [7, 2024].

Отже, рівень успішності навчання українського юнацтва падає. Що заважає навчанню, від чого залежить мотивація до навчання?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бажання як онтологічна категорія, як її запропонував розуміти Ж. Лакан, – не може бути задоволене, на відміну від потреби. Але воно є атрибутом власне самого існування людини. Без цього творчого базиса наше життя взагалі є нікчемним. Воля до справи, як її трактував Ніцше, потяг до трансцендентного – річ, яку культивує справжній майстер, педагог, вчитель, коуч. Це родзинка справжнього навчання, що єanedбанною в сучасному світі, в нашій країні тим паче. Мотивація виникає в комунікативному просторі живого

учасного спілкування. Де є відкритість до Іншого, фундаментально-онтологічний вимір існування, метафізика. Це азбука сучасного людинознавства, яку просував між іншими А. Маслоу з його вченням про самоактуалізацію [30], гуманістичні психологи, В. Сухомлинський [20], К. Ушинський [22]. Тимченко у своїй книзі про Дар відзначає, що мотивацією в навчання має бути не примус, а прагнення [21].

Ідеологія ненависті до інших, ресентимент, духовне безсилля маленької людини захоплює світ. І це супроводжується певними соціально-психологічними феноменами, що помічають відомі соціальні психологи та вчителі. Так Дж. Гайдт [26] наводить переконливі аргументи на користь обов'язкової заборони для певної вікової категорії дітей користуватись смартфонами та реєструватись в соціальних мережах. Дж. Бейт висуває припущення щодо занепаду мотивації до навчання, звинувачуючи безконтрольне використання гаджетів. Не тільки політика певної школи незалежно від форми її фінансування, але й державна, і власне соціально-культурні установки визначають, чи читатимуть діти складні літературні тексти.

В Україні війна. Вона забирає будь-яке існування, навіть мізерне. Але просвіт можливий в періоди затишшя між обстрілами. Нестача смислу ще не смерть. Смерть – обмеження себе в його пошуку. Навряд чи саме задоволення базових потреб обумовлює мотивацію до навчання. Можливо, навпаки: нестача, голод. В фільмі А. Тарковського Андрій Рубльов в найгірших соціальних умовах спостерігає явлення Бога – бажання юнака творити.

Сучасні цифрові технології, яким ми завдячуємо можливістю миттєвого отримання та передачі інформації, несуть певну загрозу там, де переважно має відбуватись відкрите, живе спілкування, зокрема, в школі. Впроваджуючи сучасні способи інтерактивного навчання, сучасні педагоги зазвичай оптимістично віддаються техніці, ніби забуваючи, що тільки живе слово від учителя до учня є запорукою освіти. Наше суспільство взагалі не згодне з пропозицією обмежувати використання смартфонів. Проект закону 2792 від

22.01.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони використання мобільних телефонів та інших пристроїв, що мають підключення до інтернету, та не створення перешкод для отримання освіти іншими здобувачами освіти» не був прийнятим.

Метою статті є продемонструвати, які саме чинники обумовлюють демотивацію українського учнівства та як вони корелюють із наведеними статистичними даними про поточний рівень успішності українських школярів.

Вклад основного матеріалу. Попри офіційні обмеження значна частина учнів багатьох українських шкіл *фактично* «використовує» смартфони на уроках/лекціях та між ними *поза* потребами навчання. Більшу частину *позашкільного* часу учні (не всі) перебувають в інтернеті й гаджетах та зазвичай займаються там не навчанням, а розважаються. Підлітки найчастіше використовують генеративний штучний інтелект для допомоги в *домашніх завданнях* (53%) та щоб позбутися *нудьги* (42%) [32, р. 6]. Так основною проблемою студентів Саудівської Аравії визначено залежність від смартфонів, і вона пов'язана з *депресією і тривогою* [24].

Яке значення має читання для навчання? Українська педагогіка ще півстоліття назад досліджувала актуальність читання для успішності навчання. Одна з її відповідей у стислому варіанті така: «Я тисячу разів переконаний, що успішне навчання в середніх і старших класах залежить *передусім* від *вміння свідомо читати*, – читаючи, думати й думаючи, читати. ... Тридцятирічний досвід переконав мене, що від вміння добре читати залежить розумовий розвиток школяра. Учень, який вміє думати, читаючи, з будь-якою роботою впорається швидше, успішніше...» [20, с. 443]; «Хто не вміє побіжно й свідомо читати, той не може успішно здобувати знання» [20, с. 476]. В Китаї, який посідає перші місця в рейтингах PISA, твори Сухомлинського є настільними. Китай також є однією з тих небагатьох країн, які ініціюють суттєве *обмеження часу* «використання» гаджетів дітьми вдома і в школі. В результаті своїх педагогічних спостережень і інновацій Сухомлинський виснує, що *свідоме читання* задіює і розвиває в учневі цей комплекс здібностей-вмінь: слухання (якщо текст читає інша людина), осмислювання почутого, стисле письмове вираження *своєї* думки, а також сприйняття очима і в думці частини речення і як цілого, візуальне абстрагування від тексту, вимовляння того, що запам'яталось, паралельне думання про текст і пов'язані з ним власні картини, образи, факти, явища, уявлення предмету читання в цілому і в частинах [20, с. 444, 476].

За результатами багатьох досліджень (які розглядаються, наприклад, тут: [4, 2021]) не лише

кількість часу перебування в інтернеті чи гаджетах, а й самі ці технології радикально змінюють (зокрема – руйнують і знищують) цілий комплекс здібностей людини (увага, сприйняття, спостережливість, різні типи мислення, уява, воля, емпатія і ін.). Про такий же вплив на людину розповідають у документальному фільмі-дослідженні «Соціальна дилема» (2020 р.) творці і знавці «соціальних мереж», месенджерів, відеохостингів: створення складних технологій загарпунення уваги відвідувачів (наприклад безкінечний скролінг); пропонування улесливого й конформіського контенту; й ін.

Читання тексту (слово за словом, абзац за абзацом, сторінка за сторінкою) навчає послідовного і самовільного фокусування й переміщення уваги та цілісного, емпатичного сприйняття як речей, так і людей, а надмірне занурення в інтернет, смартфон, месенджери поступово знищує здатність посилювати й послабляти свою увагу. «Типового дня студент у середньому перемикається з одного заняття на інше що 65 секунд. Сучасні студенти тримають увагу на одній діяльності лише 19 секунд» [4, с. 6]. Увага стає мерехтливою, швидкоплинним спалахом, і вироджується у реакцію на віртуальні суперподразники. Контент керує увагою дитини, а не сама дитина! Її здатність активувати, спрямовувати, зупинити свою увагу атрофується. Увага стає слабкою, млявою, кволою, мислення – стрибаючим, клаптиковим, розсіяним [14, 2023], а дитина – безвольною і залежною. Якщо порівняти увагу з рукою, то від надмірного скролінгу рука стає нездатною *обирати й брати*. Учні з такою увагою стають нездатними до елементарного сприйняття інформації на заняттях: не мають сил зосереджуватись, не звертають уваги на те, що не є екстраординарними подразниками («урок нецікавий, предмет нудний»), швидко втрачають фокус уваги, вона постійно перестрибує і гасне. Колеги-вчителі повідомляють, що сучасне юнацтво майже не читає книжок.

«Учні повинні залучати власний досвід і логіку під час інтерпретації тексту» – більше половини сучасних учнів мають дуже обмежений власний досвід життя *у позашкільний час*, велику частину дня перебуваючи у віртуальній «реальності» (далі – ВР). Це ж стосується інших висновків PISA-2022: *оцінювання ризиків, прийняття рішень, розв'язання проблем*.

«Критичне й системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, формулювати висновки, оцінювати переваги й недоліки, спіраючись на отримані в межах експериментів дані» – все це погано розвивається без власного життєвого досвіду поза ВР, де більшість контенту постає без причинно-наслідкового обґрунтування: співіснує поруч як віртуальні сусіди. Замість при-

чинних зв'язків і пояснень – міфологічний наратив: людина не бачить цілісного значення певних подій чи фактів, а спостерігає лише їхню унікальну співпричетність, суміжність у часі й просторі.

«Учні стисло виражають свою думку» – перебування в інтернеті миттєво завалює мислення сторонньою інформацією, чийось готовими думками. Людина не так вчиться мислити, як «гуглити». Для народження ж власних думок потрібен час, свобода від сторонніх занять і чужих думок [22, с. 76; 29]. «Учень думає про картини, образи, факти, явища, уявляє предмет в цілому і його частини» – готовий і нав'язливий контент інтернету (особливо візуальний) робить здатність уяви пасивною і слабкою: вона споживає те, що є, а не створює щось нове й інше.

Гейтс Б. рекомендує для читання книжку [27, 2024], де автор намагається довести: при правильному застосуванні ChatGPT буде корисний у навчанні й самонавчанні: «При правильному використанні штучний інтелект працює не для студентів, а разом з ними. ... Інструменти ШІ та штучні репетитори ніколи не можуть і не повинні замінити вчителів. Однак ШІ може підтримати їх і розширити можливості (empower them)» [25, 2024].

Опис Гейтсом і Ханом можливостей ШІ в навчанні справляє позитивне й обнадійливе враження: штучний репетитор здатний не давати повної і готової відповіді на всі питання й утруднення учня, а пояснює і вирішує одну частину завдання, щоб спонукати учня продовжити далі самостійно; ставить додаткові питання; перевіряє зроблене; звертає увагу на можливості, які містяться у відповіді учня, але він їх не помітив. Це нагадує діалог, а не маніпулювання інструментом чи людиною. Дії такого репетитора схожі на дії репетитора людського, коли учні не беруть готову відповідь в інтернеті, а саме творять свою власну у взаємодії з ШІ. Характер освітньої підтримки з боку такого типу ШІ полягає в тому, що він наближається до найкращого в людині, стає його інструментальним розширенням, а не людина механізується та перетворюється на ланку машини. Та попри це ми не повинні забувати, що ШІ є одним з видів розширення людини назовні, яке не може не змінювати її всередині [31].

2. Оплата батьками навчання в приватних школах та певні особливості сучасного виховання в родинах. Якщо цунамі й лавини інформації в інтернеті перенасичують і гасять допитливість багатьох дітей ще до вступу в школу та не залишають вчителю шансу конкурувати з можливостями всесвітньої мережі, то оплата навчання батьками в приватних школах України перетворюється на батьківську й учнівську диктатуру: останні нав'язують вчителям і керівництву школи

те, як їм здійснювати свою суспільну місію. Значна частина приватних шкіл України посідає нині позицію пристосування до «побажань» батьків: «хто оплачує, той замовляє». В умовах нової крайності («дитиноцентризм») вчитель не може вільно й добре виконувати свою роботу, боячись не догодити учням чи батькам та бути звільненим або ж втратити учнів. Вчитель не має права вимагати від учнів того й того для їхнього навчання.

Приватна школа повинна здобути навчальну автономію, яка має бути виражена в принципах і правилах школи, розроблених спільно всіма учасниками навчання як партнерами. Тоді це буде угода між родиною і школою, яку визнають і втілюють всі сторони.

Не треба доводити, що багато сучасних дітей розбещені батьками та демонструють психологічну неготовність до навчання [11, с. 27].

На думку психологів, першопричина «синдрому розбещеної дитини» (далі – СРД) – гіперопіка і вседозволеність у родині. Появу цього синдрому викликають не лише надмірна опіка, а й нестача або відсутність родинного виховання, спільного перебування дітей і батьків (і не лише матері, а й тата), завалювання дітей подарунками, іграшками, речами, грішми. «Пануючий нині тип родинного виховання – гіперпротекція (вихованням займаються бабусі чи репетитори, бо батьки заробляють гроші, а живе спілкування компенсується подарунками). Бажання батьків захистити дитину від складного й небезпечного світу цілком природно..., але таким чином невідомо закріплюється інфантильність, а отже, нездатність дитини вирішувати ситуації, що фруструють, – наприклад, ситуації, які потребують подолання перешкоди. Це виявляється у невмотивованих відмовах від навчальної роботи, примхах і впертості, невпевненій поведінці дитини від замкнутості до агресії» [17, с. 42].

Балування, гіперопіка, гіперпротекція – одна з форм некоректного виховання, коли батьки чи вихователі формують у дитини *завеликі запити і забагато бажань*, але не виховують *особисті якості, потрібні для їхнього задоволення*: працелюбність, цілеспрямованість, наполегливість, витримку, силу волі й духу, прагнення до самовдосконалення, самокритичність, вміння вчитись у інших.

СРД англійською мовою часто називають *affluence*, пов'язуючи його з *психологією забезпеченості* [33]. У дітей в родинах з високим і середнім достатком нерідко спостерігають брак емпатії і поваги як до близьких, так і до інших людей. Ці діти мають все, чого бажать, і навіть те, чого *не просять*. Дітей привчають: для отримання речей можна їх і *не просити, не бажати, не прагнути* – батьки самі все придбають, дадуть, зроблять, вирішать і оберуть. Ці діти не цінують

свої і чужі речі – гублять, псуують. Це привчає дитину до уникнення відповідальності чи перекладання її на інших.

Любити дитину не означає купувати їй все, що є у її ровесників. Діти, які мають синдром розбещеності, *демотивовані, позбавлені мети й відчуття сенсу і смаку життя*. Вони розуміють, що не варто докладати жодних зусиль, щоб отримати бажане. Більш того, у них відмирають самі здатності *бажати, мріяти, уявляти, прагнути, старатись, досягати, щось робити і робити це добре*. Вони не вміють сприймати відмов чи поразок (наприклад, в дитячих або спортивних іграх). Їм важко вчитись у школі, а саме навчання здається нецікавим і нудним. Вони не контролюють своєї поведінки, бо не хвилюються перед наслідками. Діти з синдромом розбещеності часто потрапляють в небезпечні ситуації чи *компанії*, палять і вживають алкоголь і наркотики – «не люблять себе» (своє здоров'я, свій розвиток). Таким дітям складно підтримувати гармонійні стосунки з однолітками, близькими й дорослими.

3. Соціокультурні пріоритети українського суспільства.

Вітчизняні науковці і діячі культури отримують від українців найменшу частку благодійної допомоги [1, с. 37–40].

Наукове мислення, доказовість, шанування логіки і фактів, культ освіти, повага до вчителя, самокритичність, преклоніння перед інтелектом і чесним успіхом, *чій б вони не були*, обґрунтована й радісна віра в те, що якщо ми зробимо сьогодні те й те, то завтра наше життя точно стане кращим – на превеликий жаль, не стали визначальною і всеохопною рисою нашої національної культури [19]. Результати України в PISA лише підтверджують це спостереження. Ні я, ні колеги-педагоги не помічають у переважній частині школярів і студентів великого запалу до навчання і розвитку. Важливість освіти, науки, саморозвитку викликає у багатьох учнів посміх чи «кринж». Влучно описує наше сьогодні Дідро: «Ідеальний взірць краси, істинна лінія бувають викривлені, втрачені та можуть бути знову здобуті народом лише шляхом його повернення до стану варварства. Бо це єдиний стан, коли люди, переконані в своєму невігластві, погоджуються на повільний рух вперед на дотик. Інші ж залишаються посередніми саме тому, що народжуються освіченими. ... Вони звертаються до природи не для того, щоб наблизитись до ідеального взірця, істинної лінії, а для того лише, щоб якомога ближче підійти до копії, зробленої тим, хто володів всім цим» [21, с. 240].

Яким може бути соціокультурний пріоритет у батьків, чії діти до школи *ходять*, але не навчаються? Можливо, патерналізм – узалежнення дітей від опіки батьків з перспективою позитивного контролю над «дитиною» чи її можли-

вого бунту. Тоді їхнім пріоритетом є виживання і гіпреопіка, яка робить дітей не більш самостійними, а слабшими. Потім ці діти таким же чином виховують наступне покоління. Патерналізм для виживання родини, виживання родини для патерналізму. Замкнений ланцюг соціокультурних пріоритетів.

Давні греки називали школу *σχολή* – словом, яке походить від *σχολή*, що позначало затримку, відпочинок, місце для бесід у вільний час. Реки використовували відпочинок, дозвілля, вільний час для добровільного навчання. Чи мають дозвілля звичайні українці? Ні. Життя більшості з нас – борсання в справах і проблемах. Звісно, дефіцит дозвілля зумовлений не лише браком часу, а й відсутністю такого соціокультурного пріоритету, як дозвілля. Адже потрібно наповнювати його. А чим, якщо людина звикла лише до праці й відпочинку в формі розваг? На жаль, далі чи вище виживання власного і своїх дітей прагнення більшості не простягаються. Творчості, самоцінної діяльності без мети й зиску, пізнання речей ради них самих – такого катастрофічно не вистачає українському суспільству. Ми навіть читаємо мало [13]. Зі смартфонами «спілкуються» навіть матусі з маленькими дітьми поруч (чи не так формуються СДУГ, аутизм, неухважність, нехоть до читання?) [5, с. 34]. Чи є у нас соціокультурне підґрунтя очікувати високих досягнень українських учнів у читанні?

«Читання – *каталізатор* культурного й економічного розвитку і людини, і країни» – зазначала на презентації Стратегії розвитку читання на 2021-2025 роки директор Українського Інституту Книги [2]. Про читання як каталізатор також *економічного* розвитку каже директор видавництва навчальної літератури «Ранок»: «Росте попит на книжки у країнах з розвинутою економікою, системою освіти та у технологічно розвинених країнах: США, Британія, Німеччина, Китай... Є точна кореляція між кількістю виданих книжок і технологічним рівнем країни... І на це впливає не лише рівень прибутків населення, а й навпаки: рівень прибутків зростає саме тому, що люди читають, що є освіта... Зараз є шанс на відновлення України, а без книжки, культури, освіти це неможливо...» [3].

З інтернетом людина отримала доступ до безлічі людей. Тобто сила-силенна уваги спрямована до інших. Але це не так пізнання інших, як спостереження за ними, адже людину не пізнати як об'єкт, вона пізнається завдяки саморозкриттю у діалозі. Тому самопізнання й пізнання людини замінюється збором інформації про «користувачів» та маніпуляціями ними. Все більше люди контактують з іншими саме як віртуальними *об'єктами* та з метою щось продати й купити. Вивчають не «the human qualities», а купівельні,

професійні, виборчі аспекти поведінки (behavioral marketing). Пізнанням і розвитком людини як самоцінності цікавиться меншість. Це «зсуви» в самому ставленні до людини і її цінності. Комунікація людей втрачає людські риси. Форма комунікації заміщує її зміст. Війна – жажливий доказ цього знеособлення.

Мотивація – зовнішня чи внутрішня сила, яка *спонукає* людину до руху чи дії. Передусім розрізняють мотиви зовнішні й внутрішні. Далі, є мотиви, які змушують, штовхають, тягнуть, і мотиви, які приваблюють, надихають, підносять. Мотиви також бувають матеріальними, соціальними і позалюдськими. Поведінка людини може бути мотивованою, здемотивованою, немотивованою чи пост-мотивованою.

На думку Маслоу А., поведінка здорової людини спрямована до найвищого розвитку людського потенціалу та виходить за межі мотивації, спільної у людини й тварини, індивіду й більшості. Це рівень мета-мотивації. Людина стає здатною до само-актуалізації: не щось визначає її, а вона живить свої прагнення.

Якщо людину визначають передусім *матеріальні, фізіологічні, тваринні* мотиви, вона стає знемотивованою, незадоволеною світом і собою. Коли цікавість, допитливість й кругозір людини обмежені лише тим, що *треба їй*, то її життя стає егоцентричним, а(нги)соціальним, самотнім, замкненим в собі та страждає від неможливості розвиватись на зустріч іншим людям і світу як самоцінних реалій. Людина також може прагнути *вищих людських цінностей*, і тоді *головними* мотивами її життя стають прагнення до пізнання, любові, творчості, а мотиви матеріальні, фізіологічні, тваринні, ідеологічні перетворюються на другорядні, додаткові, підлеглі. Нарешті, людське життя може виходити за межі людських цінностей та долучатись до *надсуб'єктивних, позалюдських, універсальних, космічних цінностей*, які еднають навіть різних людей, істот чи речей. Маслоу зауважує: «Задоволення базових потреб є не достатньою умовою, а радше необхідною передумовою метамотивації. Нам відомі люди, у яких очевидна задоволеність базових потреб поєднується з “екзистенційним неврозом”, втратою сенсу і цінностей. *Метамотивація не є автоматичним наслідком задоволення базових потреб*. Вона потребує *вищих цінностей* – їх дії на людину та її людської відповіді їм... Головною рушійною силою здорової людини є потреба в *розвитку і повній актуалізації закладених в ній здібностей*. У здорової, щасливої людини нема сексуального й харчового “голоду”, вона не має потреби в безпеці, любові, престижі або самоповазі, за винятком тих моментів, коли опиняється перед загрозою» [30, р. 159].

Ключовий феномен, який досліджує Маслоу, – вихід людини за межі *потреби*, які всі є *дефіцитар-*

ними. Самоактуалізація стає можливою коли людина починає розвивати себе *незалежно* від того, що отримує чи не отримує від світу. Джерелом самоактуалізації є не потреби, а прагнення: *не те, що людина бере собі, а те, що вона дарує іншим і світові* [31]. Самоактуалізація і самотрансценденція – не те, чого людина досягне лише тоді, коли вийде на вершину «піраміди потреб», а те, чим людина насолоджується вже тут і тепер, якщо не обмежується прагненням задовольняти свої потреби.

Відтак можемо виділити *три основні щаблі й типи мотивації учня*:

1. До навчання спонукають лише *зовнішні* чинники: батьки, суспільство, вчителі, оцінки, винагороди, нудьга, самотність...

2. Навчання є *засобом* для того, щоб ученю отримав щось приємне, корисне. «Навіщо це *потрібно мені*? Яка мені користь від нього?».

3. Навчання і його зміст *самі собою є цікавими, приємними, цінними чи безцінними* – незалежно від будь-яких його результатів. Це спосіб, форма, стиль життя. «Я люблю навчання і світ самі по собі, а не те, як можна їх використати. Я люблю розвивати свої таланти та пізнавати світ. Я розвиваю себе таким, щоб іншим було зі мною цікаво й приємно. Я відчуваю задоволення – *я потрібний іншим, я маю цінність*».

Егоїстично, егоцентрично вихована дитина не є допитливою. Вона нудиться. Батьки прагнуть забезпечити цю дитину всім. Дитина самовпевнено вважає, що все існує лише для неї. У неї все є, їй все дають – дитина нічим не цікавиться, ні до чого не прагне. Допитливість, цікавість – рух. Рух людини до світу. Коли людина активна, то виявляє себе у світ, сприймає його. Вона не чекає поки хтось дасть їй щось. А прагне і створює. Цікавиться. Велика, невичерпна, пристрасна цікавість народжується від цінування реалій самих по собі, вже тут і зараз, а не від того, як можна їх використати. Така цікавість потребує *безкорисного* ставлення. А воно розвивається тоді, коли дитину навчають жити і щось робити не лише для себе, а й для інших. Цінування речей і людей самих по собі, а не як засобу для отримання чогось іншого, виховує справжню цікавість. Отож, створюймо завдання й ситуації, в яких дитина *переживатиме своє значення* для буття і процвітання чогось іншого, а не лише самої себе.

Висновки. Деякі чинники, що докорінно *демотивують сучасного українського учня та «підважують» авторитет вчителя і школи, роблячи останніх «негосподарями у своєму обійсті*: інтернет, гаджети, ChatGPT та їхній вплив на навчання і мислення; оплата батьками навчання в приватних школах – та певні особливості сучасного виховання в родинах; соціокультурні пріоритети українського суспільства.

Вплив інтернету і гаджетів самих по собі, а також неконтрольоване, необмежене «користування» ними руйнує цілий комплекс здібностей дитини та робить дитячу психіку малоздатною до навчання і самонавчання.

Чимало приватних шкіл України пристосовують навчальний процес до побажань і вимог учнів і батьків, які оплачують їхнє навчання, яке не є зрозумілою справою для них, оскільки одним з головних наслідків родинного виховання значної кількості українських дітей є «*безпорадність* в ситуаціях, які вимагають *зусиль і наполегливості для подолання перешкод*» (Д'юї Д.): дитина, привчена вдома до вседозволеності власних забаганок і гіперопіки, саботує навчання, яке ставить перед дитиною бажання інших та вимагає її власної активності. Внаслідок гіперопіки дитина переживає дефіцит власних бажань та не знаходить конструктивного виходу з цього стану, вдаючись до нудьгування, лінощів, невпевненості, тривожності, замкненості, агресивності чи бешкетування. Дитина не вміє задовольняти власні бажання та перекладає відповідальність за це на інших. Соціально-психологічні пріоритети більшості українського суспільства обмежені виживанням, працею для заробляння грошей, розвагами у вільний час, а у вихованні дітей досі поширюється патерналізм, який є коренем, на наш погляд, всіх негараздів навчання нашого учнівства.

Серед чинників, які мотивують навчатись, ми надаємо ключового значення людському прагненню до розширення й вивищення свого *ціннісного обр'ю*: рух від цінності себе і свого до *самоцінності інших і чужого*. Егоцентричне виховання шкодить допитливості. Діти, розбещені гіперопікою, виявляють розуміння й активність лише коли за свої дії отримують бажане. Безумовна, необмежена, палка допитливість і цікавість, без чого навчання неможливе, народжуються в душі лише тоді, коли батьки й вчителі допомагають дитині відкрити цінність чогось і когось за межами її існування лише для себе та своїх потреб, бажань, марень. Поки душа дитини уявляє, що все навколо існує для неї, її ставлення до світу є потребою, споживанням – на відміну від прагнення, яке підносить людину до іншого, невідомого, безкінечно цікавого. «Спрага пече всередині, насичена гаддям і всілякою отрутою», «серце всередину ридає», «нудьга нутро шкрябає, туга, сум, звідси неситість... Знай: не буде дух ситий плотським. ... Допоки безодня безодню задовольнить раптом» [18, с. 65, 86, 69].

Література

1. Благодійність очима українців. Zagoriy Foundation. Український центр вивчення громадської думки «Соціоінформ». 2021. URL: <https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2022/01/blagodijnistochyma-ukrayincziv-u-2021-1.pdf>

2. В Інституті книги розповіли скільки українців регулярно читають. 2021. URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/476853-ukraincy-chitayut-rezhe-zhiteley-sosednih-stran-ezhednevno-chitaet-lish-7-institut-knigi>

3. Вітчизняне книговидання та підтримка державою українських видавців в умовах повномасштабної війни / Сьогодні. Вдень. 2023. URL: <https://ukr.radio/channel.html?channelID=1&progID=559&sliderIndex=47&date=2024-04-15&page=100>

4. Гарі Й. Мистецтво зосереджуватися. Як у нас вкрали увагу / пер. з англ. Ю. Кузьменко. Київ: Лабораторія, 2021. 397 с.

5. Гільбух Ю. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: діагностика, педагогіка. К.: Укрвузполіграф, 1992. 216 с.

6. Даймонд Д. Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються / пер. з англ. В. Горбатько. Київ: КМ-Букс, 2023. 688 с.

7. Діти в перших класах київських шкіл не розуміють в середньому 40 % від всього почутого на уроках: дослідження від ГО «Спільномова». 2024. URL: https://znayshov.com/News/Details/dity_v_pershikh_klasakh_kyivskykh_shkil_ne_rozumiiut_v_serednomu_4025_vid_vsoho_pochutoho_na_urokakh_doslidzhennia_vid_ho_spilnomova#google_vignette

8. Дьюї Д. Досвід і освіта / пер. з англ. М. Василечко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.

9. Заєць О., Тимченко В. Значення України для світу та вплив обміну й дару на формування громадянського суспільства в Україні / Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії: Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 75–78.

10. Кауфман С. За межами піраміди потреб. Новий погляд на самореалізацію / пер. з англ. А. Марховська. Київ: Лабораторія, 2021. 428 с.

11. Киреева А. Діти, батьки, школа – метаморфози. Київ: Друкарня «Бізнесполіграф», 2020. 208 с.

12. Круглов В. Більшість українців не читають книжок. Що з цим робити? 2021а. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/v-ukrajini-ne-chitayut-knizhok-yak-zminiti-situaciji-novini-ukrajini-50150524.html>

13. Круглов В. Екосистема креативності. 2021б. URL: <https://tyzhden.ua/ekosystema-kreatyvnosti/>

14. Мате Г. Розсіяний розум. Походження і зцілення розладу дефіциту уваги / пер. з англ. Ю. Пономаренко. Дніпро: Смакі, 2023. 309 с.

15. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / кол. авт.: Г. Бичко (осн. автор); за ред. В. Терещенка й ін. Київ: Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 395 с. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacziionalnyj-zvit_povnyj.pdf

16. Національний мультипредметний тест: деякі підсумки основних сесій, 2023. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-deyaki-pidsumky-osnovnyh-sesij/>

17. Савченко М. *Формування колективу класу: 5–8 класи*. Київ: Дивокрай, 2006. 213 с.

18. Сковорода Г. Твори в 2-х томах. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.

19. Стражний О. Український менталітет: ілюзії-міфи-реальність. Київ: Дух і Літера, 2017. 452 с.
20. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 2. 670 с.
21. Тимченко В. Можливості дару в суспільстві обміну. Київ: Логос, 2018. 272 с.
22. Ушинський К. Про сімейне виховання. Київ: Рад. шк., 1974. 130 с.
23. Як підвищити рівень читання та забезпечити розвиток книжкової екосистеми в Україні / Український Інститут Книги. 2021. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/yak-pidvischiti-riven-chitannya-v-ukra-ni-u-mkip-presentuvali-strategiyu-rozvitku-chitannya-na-2021-2025-roki>
24. Abu-Zaid H., El-Sayed Desouky D. Mobile phone use pattern and addiction in relation to depression and anxiety / *East Mediterr Health J.* 2020. 26 (6). P. 692–699.
25. Gates B. Sal Khan is pioneering innovation in education... again. 2024. URL: https://www.gatesnotes.com/Brave-New-Words?WT.mc_id=20240523100000_Summer-List-2024_BG-LI
26. Haidt J. *The Anxious Generation: How the Great Rewiring of Childhood Is Causing an Epidemic of Mental Illness.* – NY, 1991, 532 p.
27. Khan S. Brave New Words: How AI Will Revolutionize Education (and Why That's a Good Thing). New York: Viking Press, 2024. 272 p.
28. Lambert G. Students can't read long books anymore, says Oxford professor. URL: <https://www.thetimes.com/uk/education/article/students-cant-read-long-books-any-more-oxford-professor-says-tn7tcczmm>.
29. Lockhart P. A Mathematician's Lament. New York, 2002. URL: https://worrydream.com/refs/Lockhart_2002_-_A_Mathematician's_Lament.pdf
30. Maslow A. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1970. 399 p.
31. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw Hill, 1964. 394 p.
32. New Report Shows Students Are Embracing Artificial Intelligence Despite Lack of Parent Awareness and School Guidance / Common Sense Media, 2024. URL: <https://www.common SenseMedia.org/press-releases/new-report-shows-students-are-embracing-artificial-intelligence-despite-lack-of-parent-awareness-and>
33. O'Neill J. The Golden Ghetto: The Psychology of Affluence. Center City, Minn.: Hazelden, 1997. 300 p.
34. The Battle for Ukraine's Titanium. 2023. URL: <https://www.newsweek.com/battle-ukraines-titanium-1777106?fbclid=IwY2xjawFgrkllHRUA2FlbQIxMAABHX51kpZ0MBd8Z2NWOiGYqEc>

dZZO3GXyOVbd_iEIqliRsUzz4npdcbf37Og_aem_DCTo_l3dWbcGriR5F7ZYEg

35. The Dawn of the AI Era: Teens, Parents, and the Adoption of Generative AI at Home and School / Common Sense Media, 2024. 51 p. URL: https://www.common SenseMedia.org/sites/default/files/research/report/2024-the-dawn-of-the-ai-era_final-release-for-web.pdf

Анотація

Засць О. М. Соціально-психологічні та онтологічні чинники демотивації в сучасному навчанні. – Стаття.

Згідно оцінкам освітніх результатів українських учнів PISA, що проводився ще до повномасштабного вторгнення ворожої країни, Україна зайняла місце посередині, але зараз ситуація є значно гіршою. Війна забирала фізичні, і психічні сили. Але діти мають навчатись за будь-яких умов. Що демотивує учнів? Які онтологічні, а також соціально-психологічні фактори гальмують освітній поступ? Якщо в багатьох країнах світу вводять обмеження на користування гаджетами серед молоді, у нас така міра переважно не приймається суспільством.

Метою статті є показати, що певні соціально-психологічні фактори стають на заваді мотивації до навчання сучасного українського учнівства.

Методологічні засади – гуманістично-психологічний підхід та екзистенційний психоаналіз, філософські процедури аналізу та синтезу, що обумовлюють системність вивчення предмету.

Показано, що, необмежений доступ учнів до інтернету і гаджетів впливає на погіршення їхньої уваги, мислення і навчання (зокрема, читання з розумінням); інший фактор, який впливає на навчання, роботу вчителів – оплата батьками навчання в приватних школах та вплив на навчання певних особливостей сучасного виховання в родині; фактичні соціокультурні пріоритети українського суспільства.

Висновки. Вплив інтернету і гаджетів самих по собі, а також неконтрольоване, необмежене «користування» ними, руйнує комплекс здібностей дитини та робить дитячу психіку малоздатною до навчання і самонавчання. Одним з наслідків родинного виховання значної кількості українських дітей є «безпорадність в ситуаціях, які вимагають зусиль і наполегливості для подолання перешкод» (Д'юї Д.). Як ключовий чинник, який мотивує до навчання, розглядається людське прагнення до розширення ціннісного об'єму від цінності себе і свого (з чим пов'язане формування егоцентризму, безцільності, нудьгування) до самоцінності інших і чужого (з чим пов'язане формування відкритості, активності, цікавості).

Ключові слова: інтернет-технології, гіперопіка, егоцентризм, безпорадність, безкористя, безумовна допитливість.

Summary

Zaiets O.M. Socio-psychological and ontological factors of demotivation in modern education. – Article.

According to the PISA assessment of Ukrainian students' educational results, which was conducted before the full-scale invasion of the enemy country, Ukraine took a place in the middle, but now the situation is much

worse. War takes both physical and mental strength. But children should study under any conditions. What demotivates students? What ontological, as well as socio-psychological factors inhibit educational progress? If in many countries of the world restrictions are introduced on the use of gadgets among young people, in our country such a measure is mostly not accepted by society.

The purpose of the article is to show that certain social and psychological factors hinder the Ukrainian students' motivation to study.

Methodological principles are as follows: humanistic-psychological approach and existential psychoanalysis, philosophical procedures of analysis and synthesis, which determine the systematic study of the subject.

It is shown that students' unlimited access to the Internet and gadgets affects the deterioration of their attention, thinking and learning (in particular, reading with comprehension); another factor that affects education and the work of teachers is the parents' payment

for education in private schools and the influence of certain features of modern education in families; actual sociocultural priorities of Ukrainian society.

Conclusions. The influence of the Internet and gadgets, as well as uncontrolled, unlimited "use" of them, destroys the complex of the child's abilities and makes the child's psyche incapable of learning and self-learning. One of the consequences of family upbringing of a significant number of Ukrainian children is "helplessness in situations that require effort and perseverance to overcome obstacles" (Dewey D.). The human desire as a key factor that motivates learning, is to expand the value horizon from the value of oneself and one's own (which is related to the formation of egocentrism, aimlessness, boredom) to the self-worth of others and others (which is related to the formation of openness, activity, curiosities).

Key words: Internet technologies, hyper-care, egocentrism, helplessness, selflessness, unconditional curiosity.